

Марія Засіменко-Бонацька: «Я була, є й буду донькою України»

Життєвий шлях пані Марії розпочався раною весною, 17 березня 1932 року, в селі Трубиці Костопільського району на Рівненщині. За словами Марії Созонівни, читати вона почала дуже рано, завдячуючи старшому братику Михайлику. Книги брали в дядька Прохора, котрий мав велику бібліотеку і вів просвітницьку роботу серед молоді. Пізніше стало відомо, що він був підпільником і членом ОУН. Великий вплив на свідомість маленької дівчинки мали твори Тараса Шевченка, Миколи Куліша, Лесі Українки, Івана Франка, В'ячеслава Липинського, Олени Пчілки та інших.

Марічка дуже добре вчилася у школі. Вчителі відзначали її здібності, а учні поважали. Вона брала активну участь у громадській роботі школи, була членом учком, учасницею художньої самодіяльності. Саме в той час Марія розпочала писати власні вірші та оповідання. Життя було настільки насиченим, що з раннього ранку до пізнього вечора вона займалася шкільними справами, а потім відбувалися інші зустрічі...

Уже в 10 років ходила в розвідку, писала листівки, виконувала завдання у ролі зв'язкової та провідниці. У Трубицях стояли «боївки», сотні й курінь повстанців. Таких, як Марічка, готували як зміну у боротьбі із поневолявачами. Це було її життя, її боротьба. Хлопцям з УПА Марія писала вірші, переписувала твори Шевченка, Грабовського та Франка. Саме ці хлопці роз-

У нашій країні є люди, життя яких стає добрим прикладом для інших. Але, на жаль, ці люди – справжні герої – відомі ще не всім... Саме про таку особистість наша розповідь. Марія Созонівна Засіменко-Бонацька, остання із жінок-політв'язнів міста Дніпро, член жіночої організації ім. Олени Теліги, «Просвіти», Братства ОУН-УПА, Січеславського відділення фундації ім. Івана Багряного, поетеса, письменниця, публіцист, автор 9-ти книжок спогадів і поезій. Незважаючи на тяжкі випробування, вона залишається вірним патріотом своєї країни, борцем за її незалежність

рецької тюрми. Це стара, мабуть, ще побудована десь у XIX столітті, тюрма. Декілька разів зупинялись. Доводилося сідати або на речі, які були в декого, або прямо на тротуар. Опівночі ми зупинились біля тюремних воріт. Залізні високі ворота відчинили і завели нас на «превратку» (так називали в'язні приміщення, де робили «шмон»), а потім – по документах перевірку і відводили до камер. Пізніше я згадувала цей перший прийом і дивувалася, що нас не вели до лазні, не прожарювали одяг.

Під час перевірки документів виявилось, що тільки я одна серед жінок була звинувачена по політичній статті КК України. Про це сказала одна з жінок, яка стояла під дверима і уважно слухала, коли нас приймали. Я потрапила до камери

«Что? Ни х..я себе!», і замахнулася вдарити Женю. Та, ніби автомат, почала лаятися «Ни х..я, два х..я, сто х..юв, вот х..юв», присвітила «господарці» в обличчя так, що та опинилася на комусь, хто лежав на підлозі. Здійнявся крик, вереск, а на неї полетіли всі її шмотки. Женя спокійно поклала свої речі, оглянула ще раз усіх, хто дивився на неї, вилаялась і сіла. Відома розкуйовджена «господарка» збирала свої речі, кричала, лаяла всіх, хто їй допомагав, погрожувала, але співчуття не отримала. Пізніше я дізналася, що це була звичайна «кишенькова» і «сумочна» злодійка, яка всіх залякувала і подарювала на свій лад. А оскільки в камері були здебільшого звинувачені за бандерівців або жіночки, які зробили якусь розтрату в торгівлі чи взяли бу-

...Мені однаково, чи буду я жить в Україні, чи ні, Але, як брат брата убиває, принижує і зневажає, То не однаково мені, ох, не однаково було й тобі.

9 березня 1948 року

Так минула ніч у відомій дуже старій тюрмі в частині Рівного, що називалася Дворець. Саме тут я побачила «великі права радянської жінки» і краще зрозуміла слова великого Пророка України Т. Г. Шевченка в день його народження.

Через кілька днів мені виповнилося 16 років, але я не знала свого дня народження. Мама казала, що я з'явилася на світ у суботу 10-ї неділі масляної, а якого числа – ні вона, ні я не знали. Ми не відзначали днів народження, а працювали разом із до-

мужній вродливій жінці. Вона не запитувала, за що мені приписали таку статтю, чому я опинилася тут. Напевно, добре була обізнана з тим, що діялось у наших краях, і за що нас звинувачували, засуджували та висідали. Женя попросила своїх судок по нарах потиснутися і сказала мені, щоб я переписала свої речі з-під нар на це місце. Так усміхнулось мені щастя бути на нарах. На другий день вона звернулася під час перевірки до старшого чергового з проханням, щоб дали їй аркуш паперу і ручку для написання заяви. Через декілька годин їй усе принесли. Вона сіла і написала заяву, безумовно, від мого імені, щоб мене перевели в слідчу тюрму – ізолятор для політичних в'язнів. Заяву віддали черговому. Женя розповідала про

гледівши талант, величали її «плетесою» й наказували вчитись, щоб у самостійній Україні стати поетом чи журналістом.

Марійка мріяла стати письменницею, але найбільш - артисткою чи режисером. Та не так сталося, як гадалося...

*«Всі мрії залишилися
під партою шкільною,
Тепер ти будеш вчитись
під вартою міцною...»*

27 лютого 1948 року, у неповні 16 років, з уроку української мови дівчинку-підлітка затримали й супроводили додому, де під час обшуку вилучили книги «Княжа слава», «Історичні оповідання», «Кобзар» (це було старе видання, у якому знаходилися твори, вилучені радянською цензурою). Також виявилось, що в захопленого енкаведистами повістанця Дзвоника знайшли її вірші та переписані твори Шевченка і Франка. Дзвоник розповів про те, хто писав. Потім - допит і арешт. Отже, Марія потрапила до в'язниці. Упродовж двох місяців тривали допити, побої, знущання, карцер, а 26 квітня Військовий трибунал засудив дівчину на 10 років виправних робіт у таборі.

Ось як про це розповідає Марія Созонівна у своїй книзі «Дорога – довжиною життя»

8 березня 1948 року привезли нас до Рівного «стодининським», до нього забирали в усіх районах, через які проходив поїзд, в'язнів і доставляли в різні тюремні «заклади» обласного центру. Було насдесь 50 осіб. Чоловіків по четверо поставили вперед, а жінок – за ними.

Чекали «чорного ворона». Що сталося - не знаю, але «ворон» не приїхав, а лише прибули конвоїри з собаками. Нас взяли в кільце і дали команду йти.

Накрапав дощ, ув'язнених провели через все місто. Адаже відстань була неблизька до Дво-

ра № 6 разом з цією жінкою. Вона була красивою і загадковою.

Звали її Женя Дівніч. Відома серед в'язнів аферистка, котра вже мала 3 судимості. Струнка, висока шатенка з хвилястим волоссям, карими пронизливими очима, впевнена і обізнана із законами радянського правосуддя, відразу кидалась в очі як в'язням, так і конвоїрам та охоронцям. Одні її знали як киянку, інші - як львів'янку, а то харків'янку чи москвичку-курортницю. Насправді ж, так ніхто і не знав, хто вона і звідки.

Зайшовши до камери, ми змогли лише стати. Вартовий скомандував потиснутись, декому піднятись, бо вже всі спали, щоб ми могли пройти далі, а він зачинив двері. Нарі і вся підлога були зайняті, навіть біла «параши». Панувала задуха і сморід. Навігол жіночі постаї піднімались, щоб поступитись місцями, а оскільки місця було обмаль, то нам довелося лізти під нари. Там можна було витримати не більше 15 хвилин, а тоді знову вилазити, щоб не задихнутися. Та це було вже десь перед ранком. А от коли ми тільки зайшли, і Женя роздивилася, де хто знаходиться, звернула увагу на біляву розкуйовджену жінку, яка піднялася на нарах і почала давати розпорядження, кому де розміститись. Красуня Женя, знаючи вже добре тюремні закони, відразу зрозуміла, що це «господарка» камери. Вона стрибнула на нари і запитала у неї, де її місце. Розкуйовджена показала. Ось тут-то і почався «спектакль», який запам'ятався на все життя, як і всі дні перебування в цій камері.

Женя спокійно, навіть розважливо підійшла до неї і владно сказала: *«Подними постель и убирайся, милая, отсюда!»* Але «господарка» не дуже поквипалася, а повернулася до Жені і саркастично відповіла:

ряк або жменю зерна в колгосп, то вона і встановила свої злочинські порядки. Та й охоронцям це було, мабуть, таке ж зручно - зводити бійку в камерах, або підкоряти одних іншими. У камері знаходилося 65 жінок. Серед них - малолітні, молоді дівчата, жінки середнього і похилого віку різних націй.

Ось так я зустріла під нарами 8 березня 1948 р. Та це була коротка ніч. А от наступна - довга і нудна. Під нарами можна було перебувати 10-15 хвилин. Доводилося виповзати і хоч затхло, але все-таки вдихнути повітря. За вікном гуркотів перший весняний грім, блискавка проривалась крізь ґрати у вікно і освічувала обличчя знесилених жінок, лив як з відра дощ. Виповзши з-під нар, я знаходила шматочок вільної підлоги, сиділа і дивилась у вікно. Чомусь мені здавалось, що це якась особлива природна сила визначає нашу долю, змиває кров, проливу за Волю і Незалежність рідної Землі, і сльози, які ллються ось уже 3 роки, коли прийшли до нас більшовики - сталінські «визволителі».

Я бачила перед собою, як мої друзі готуються до генеральної репетиції, щоб пом'янути Т.Г.Шевченка і ніби разом з великим Кобзарем сиділа в казематі. Ось тут і склався в моїй дитячій пам'яті вірш.

Дідусю Тарасе, чи знав ти тоді, як важко, як тяжко тут буде мені

Твій день відзначати під нарами в казематі

З бандитами, злодіями,

з сексотами брехливими,

З бабами сварливими і добрими, невинними.

Ти «москалем» поневірявся,

ховав в халяву книжечки,

А я під нарами напам'ять читаю ті твої вірші:

*«...За байраком байрак»... -
Не кидай матері, - казали.*

*«...На раду тиху, на розмову,
коли ми зійдемося знову.»*

російми і святкували іменини, якщо вони співпадали з релігійними святами. Хрещений приносив гостинці на Різдво. А в цій камері, переповненій дівчатами, жінками і бабусями, довелося замислитися, а коли ж мій день народження? Дізналася про це лише через 7 років.

Аферистка Женя

Коли я ще була в Костопільській тюрмі, там розповідали про якусь Женю, що має декілька судимостей, і в камерах тюрмени всі її бояться. Я на те не звернула уваги, бо ще не знала каторжного життя. Та коли нас привезли до Рівненської тюрми в Дворець, мені стало зрозуміло, що то за життя. Не знаю, чому, але Женя Дівніч звернула на мене особливу увагу. Здивувало її те, що я ще дитина, чи моє мовчання, чи те, що звинувачувалась за статтею, як «зрадник Батьківщини», але вона вирішила мені допомогти.

Після того, коли нам дали так званий «сніданок» в іржавих бляшаних мисках, зокрема товчену в лушпайках прісну картоплю, яку в моєї мами і свині не їли, мене Женя покликала до себе на розмову, яка була досить несподіваною. *«Я знаю, що ты обиняешься по ст. 54-1а УК, находишься под следствием, а поэтому можешь сидеть здесь очень долго, пока действительно начнут тебя допрашивать. В твои годы это тяжелое испытание. Я это хорошо знаю. Напиши заявление, чтобы тебя перевели в следственную тюрьму для политических обвиняемых. Там быстрее будет решена твоя судьба. Ведь ты еще дитя и судить тебя не должны. Пусть разберутся. Зачем тебе слушать эти грязные ругательства. И еще, так, на всякий случай, я научу тебя писать жалобы, кассационные прошения. Аось пригодится тебе в жизни.»*

Треба віддати належне цій

те, як себе вести на допитах в камері. Саме вона попередила мене про те, що в камері закидають сексотів, цебто тих, хто доносить про все, що говорять ув'язнені, як себе поведуть і т. ін. Женя навчила мене писати скарги, касаційні листи-заяви, попередила про те, що треба бути дуже уважною під час допитів, давати відповіді короткі і впевнені. Найбільше я запам'ятала її слова: *«Девочка моя, здесь не может быть друзей, которым можно доверять, надо быть мужественной и верить в будущее».* Пізніше я зрозуміла, чому вона так говорила. Адаже так багато ув'язнених не витримували тортур, допитів і ставали на шлях зради, бувало, переходили на бік слідчих, коли ті улесливо обіцяли їм свободу і райське життя, передогаляли в гарній одязі, возили в машинах.

Не знаю, чи випадковість, чи Боже благословення на мене було послане, але ця жінка дала мені дуже багато сили і знання, щоб вистояти потім на тому тернистому шляху, яким довелося йти довгі сім років.

Через певний період часу мене викликали і сказали зібрати речі. Женя взяла мою суєтку і домашню ковдру, а мені подарувала босоніжки і блузку. Це був обмін і подяка за все те, що вона зробила для мене. Я збрала свої речі, одяглася, попрощалася з нею і з іншими дівчатами, що залишались там і звинувачувались також за 54 статтею. Так розпочалися мої мандрівки по тюрмах Радянського Союзу.

У дворі Дворецької стояв «чорний ворон», поблизу - конвоїр і собака. Мені звеліли зайти у «ворон». Тут також сиділи конвоїри. «Ворон» зачинили і виїхали з двору. Привезли мене до слідчого ізолятора, який знаходився в м.Рівне по вул. Кузнецова.

**Продовження
в наступному номері**